

Василь БОТУШАНСЬКИЙ

З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СІЛЬСЬКИХ ЧИТАЛЕНЬ БУКОВИНИ (80-ті рр. ХІХ – поч. ХХ ст.)

Показано роль чернівецького просвітнього товариства “Руська Бесіда” та галицької “Просвіти” в українському національному відродженні на Буковині у 80-ті рр. ХІХ на поч. ХХ ст. Саме відкриті з їх допомогою читальні стали осередками культурно-просвітнього життя краю.

Ключові слова: товариство “Руська Бесіда”, “Просвіта”, національне відродження, сільські читальні, бібліотеки.

Визначну роль в українському національному відродженні на Буковині у 80-ті рр. ХІХ на поч. ХХ ст. відіграли українські сільські читальні.

Неабияке значення у їх заснуванні мали буковинське просвітне товариство “Руська Бесіда” (створене у 1869 р.), а також галицька “Просвіта” (з 1868 р.). У “Руській Бесіді” питання створення читалень, мабуть, вперше досить актуально постало на зборах товариства 7 березня 1874 р.¹, після чого було розіслано відозву до сільських учителів і священників, щоб вони поширювали серед селян газети, книги, створювали читальні; далі – у жовтні 1875 р. з нагоди відкриття у Чернівцях університету, учасниками якого були й представники Галичини, “вирішено створювати у селах читальні”². Слід зазначити, що “Руська Бесіда” не складала конкуренції “Просвіті” при створенні читалень, а співпрацювала з нею заради спільної справи. Перші читальні були суто просвітнього характеру. Однак необхідність утримувати чи придбати приміщення, літературу, пресу і т.п. вимагали пошуку коштів. Тому з 1884 р. “Руська Бесіда” і читальні, засновані нею, поміняли свої статuti на економічні за зразком “Просвіти”, що дало їм змогу відкривати при читальнях крамниці, ощадно-позичкові каси, склади зерна на зберігання і кредитування (“шпихліри”) та інші об’єднання³. 1885 р. “Руська Бесіда” та “Просвіта” спільно склали статuti сільських читалень⁴.

Ініціаторами заснування читалень були відомі українські громадські діячі, учителі, окремі священники, письменні селяни, зокрема, у селах Панська Долина у 1885 р. – священник О. Манастирський (1889, I.XI) у Нових Мамаївцях (1886) – незаможний селянин Г. Савчук (1848, 13.IX), у Берегометі над Прутом (1887) – заможний селянин О. Купчанко (1888, 1.I), у Лукавці (1895) – місцевий землевласник, згодом відомий український політичний і громадський діяч М. Василько (1895, 20.X), у Чорторії (1896) – заможний селянин, двірник (сільський староста), згодом депутат Крайового сейму, Т. Левицький (1896, 10.XI) і т.д.

Вважається, що перша українська читальня виникла на Буковині у с. Раранча (нинішні – Рідківці) у 1880 р. (1891, 13.VIII). Однак задовго до цього Ю. Федьковичем і його однодумцем Т. Левицьким читальня була створена ще 2 листопада 1871 р. у с. Путилові (нині – Путила) (1871, 7.XI), проте, з часом вона занепала. Читальня в с. Раранча, заснована Реваковичем 1880 р., започаткувала масовий читальницький рух. Однак спочатку читальні були під значним впливом москвофілів. Лише після їх поразки в “Руській Бесіді” у 1884 р., читальні все більше зазнають впливу народовців, які послідовно відстоювали український характер читалень. До одних з перших належить також читальня у с. Чуньків, заснована у 1884 р. (1886, 13.IV). Загалом у тому році на Буковині вже існувало 14 читалень⁵. Разом з читальнями, заснованими “Руською Бесідою”, у 1898 р. нею відкрито 26-ту читальню (1898, 10.V). Організовувалися читальні й “Просвітою”, наприклад, у Оршівцях (1887) (1.1887, 28.VI), Вижниці (1888) (1888, 13.XII) та ін. У 1885 р. з’явилися читальні у Слободзії – Раранчі, Берегометі над Прутом, Кам’янці, Сторонці – Путилові. У 1886 р. їх виникло вісім (у Черногузах, Дубівцях, Кіцмані, Іспасі, Малятинцях, Реваківцях та ін.) (1886, 28.VI, 13.VII), 1887 р. – вісім (у Нових Мамаївцях, Оршівцях, Давидівцях, Зеленеві, Задубрівці, Шипинцях, Неполоківцях, Витилівці) (1887, 13.11, 28.III, 28.V), 1888 р. – вісім (у Горошівцях, Суховерхові, Черепківцях, Лужанах, Старій Жучці, Лашківці, Вижниці, Ставчанах) (1888, 13.II, 28.V, 13.IX, 13.XII, 28.XII; 1889, 17.I).

Станом на 1890 р. на Буковині діяло уже 42 читальні⁶. У 1894 р. виникло 11 читалень, 1895 р. – шість (у Рогізній, Товтрах, Шубранні, Малому Кучурові, Вашківцях над Черемошем), 1896 р. – п’ять (у Васловівцях, Ревній, Брідку, Чорторії та ін.), 1897 р. – 14, 1898 р. – 14 (у Мілієвому, Станівцях, Драчинцях, Глибокій, Миговій та ін.), 1902–1906 рр. – 14, 1906–1908 рр. – 10⁷. Однак через те, що частина читалень закривалася, загальна їх кількість зростала не так інтенсивно. Всього у 1894 р. на Буковині існувало 46 читалень (у Галичині того ж року – бл. 200), (1895, 21.VII), 1902 р. – 64, 1906 р. – 63 (щоправда, серед них – 24 недіючі)⁸, 1910 р. – близько 100⁹. Якщо врахувати, що на початок ХХ ст. в 361 населеному пункті Буковини власне українських діяло 170, змішаних – 13¹⁰, українські читальні були приблизно у кожному другому з них.

У деяких селах Берегомет над Прутом та ін.) (1867, 13.X) функціонувало по дві читальні. Часом читальні з різних причин закривалися, але згодом відкривалися знову (Слободзії – Раранча, Нові Мамаївці, Карапчів над Черемошем, Малятинці та ін.) (1896, 22.IX; 1898, 15.VII, 2.XI). Спочатку українські читальні відкривалися у північних українських повітах (1687, 13.X), тоді поширювалися у центральних і деяких південних (1888, 13.11). Через те, що бракувало приміщень, у близьких селах відкривалася одна читальня на кілька населених пунктів (як, наприклад, 1889 р. у містечку Садгорі, яка об’єднувала читальників сіл Нова Жучка і Рогізна, а у містечку Кіцмані в 1886 р. читальня об’єднувала українців та поляків (37 осіб), називаючись українсько-польською (1886, 13.VII; 1889, 28.11). Кількість членів у різних читальнях при їх відкритті відрізнялася. Так, у читальні в Чунькові (1884) їх було 50 (1890, 24.IV), у Черногузах (1886) – 34 (1886, 13.IV), Нових Мамаївцях (1887) – 92 (1887, 28.I) і т.д. У 1895 р. кількість осіб у читальнях в середньому становила від 30 до 130 (1895, 8.X) і поступово зростала – у 1906 р. їх було 6837 (по

82 члени на читальню). Найбільше того року записано в Раранчі – 281, найменше – у Стерчі – 25¹¹.

Відкриття читалень було святковою, помітною і значною суспільною подією з участю всіх членів читалень, їх односельців, запрошених читальників із сусідніх буковинських та галицьких сіл, а також членів виділу “Руської Бесіди” з Чернівців, визначних громадських, політичних і культурних діячів українського національного відродження на Буковині (С. Смаль-Стоцького, О. Поповича, Е. Пігуляка, М. Василька, О. Маковея, Л. Турбацького, Т. Галіпа, В. Ясеницького та ін.), які виступали з яскравими, гарячими національно-патріотичними настановчими промовами і закликали читальників до плідної просвітньої праці (1886; 28.VI; 1888, 13.II, 28.V; 28.XII; 1889, 28.II; 1895, 1.II, 22.III). Читальники мусили виявляти лояльність до влади, вивішуючи австрійський державний прапор, але водночас обов’язковим мусив бути і український національний жовто-синій прапор. Після богослужіння, виступів, привітань церемонія закінчувалася співом українського національного гімну “Ще не вмерла Україна”, а потім концертом художньої самодіяльності, розмаїтими забавами. Деяким читальням при відкритті присвоювалися імена визначних українських просвітителів так, наприклад, Т. Шевченка. І. Франка, В. Продана – першого голови “Руської Бесіди” у Іспасі (1886, 29.VIII), “Єдність” (у Берегометі над Прутом) (1894, 1.II) і т.ін.

Як правило, сільські читальні відкривалися в одній із кімнат більш менш просторих хат національно свідомих селян, інколи такі кімнати чи хати дарували читальням заможні селяни, подекуди читальники купували або будували самі приміщення для читалень (1888, 28.V, 30.XII; 1889, 17.I; 1895, 15.II, 22.III, 17, 24.IV; 1896, 20.II, 23.VIII; 1898, 17.VIII). У 1906 р. власні приміщення мали лише 15 читалень.

Членські внески в читальнях були неоднаковими, у 1906 р. вони коливалися від 20 гелерів до 1 корони, а загальна сума прибутку 83 читалень становила 10 731 корону¹² – суму явно незначну. Щоб збільшити свої кошти, при читальнях створювалися ощадні каси (у Берегометі над Прутом, 1887 р.) шпихліри (у Дубівцях, 1887 р.) (1887, 13.X) крамниці (у Слободзі-Раранчі, 1889 р.), тютюнові кіоски (у Шубранці, 1896 р.) 1888, 13.XI; 1889, 28.II; 1896, 7.X) і т.д. Одержані кошти йшли на придбання літератури, передплату газет і журналів, оплату приміщень. Книжковий фонд читалень складався переважно з придбаних або подарованих художніх творів визначних українських письменників чи перекладених українською мовою творів європейських авторів, а також науково-популярних брошур, календарів, в основному видань львівської “Просвіти” та чернівецької “Руської Бесіди”, інших видань. Мали місце тут також передплачувані українські та російські газети Буковини, Галичини, США: “Руска Рада”, “Буковина”, “Хлібороб”, “Земля і Воля”, “Свобода”, “Поступ”, “Громадський Голос”, “Добрі Ради”, “Громадянин”, “Народна Справа”, “Народне Богатство”, “Селянин”, “Буковински Відомости” та ін. Книг у читальнях було порівняно небагато, зокрема, у 1906 р. – від 9 до 350 на читальню¹³. Деякі читальники згодом мали власні бібліотеки¹⁴.

Як основна форма роботи читалень практикувалося колективне читання книг для неписьменних безпосередньо в читальні, про що вівся відповідний облік. Крім того, читальні влаштовували різні тематичні бесіди на економічні, наукові, літературні, мистецькі, суспільні, морально-етичні та інші теми, щороку організовували

відзначення пам'яті Т. Шевченка та інших визначних українських письменників, культурно-мистецькі вечори з виконанням їхніх творів.

Читальні проводили значну роботу з навчання грамоти неписьменних, пропагували тверезий спосіб життя, сприяли піднесенню національної свідомості громадян, організовували безкорисливу взаємодопомогу (потерпілим від пожежі, повені, хворим під час польових робіт та ін.) (1886, 18.XI; 1887, 28.III, 28.VI; 1888, 13.XI; 1891, 13.VIII; 1895, 29.XII; 1896, 25.I).

Після того, як читальники освоїли грамоту, набули досвіду громадської роботи, чимало з них ставали активними свідомими учасниками суспільно-політичного життя, національного руху в краї.

Однак в роботі читалень було й чимало труднощів, недоліків, перешкод. Більшість читальників були неписьменними, що утруднювало діяльність читалень. До читалень неприязно ставилися шинкарі, бо у них зменшувалися прибутки; більшість поміщиків, великих орендарів, лихварів, бо неосвічених людей їм було легше експлуатувати; румунське духовенство, оскільки не хотіло національного пробудження українців; крайова і повітова влада; деякі сільські старости і більшість писарів, бо побоювалися поширення із читалень революційних, національно-визвольних ідей і зумовлених цим заворушень. Ось чому читальні і читальники не раз піддавалися грубим обшукам, вилученню літератури, арештам завідувачів, судовим переслідуванням, хуліганським нападам. Один повітовий староста заявляв: "Всіма силами буду старатися знищити всі читальні у моїм повіті" (1894, 30.III).

Створювали проблеми у роботі читалень також і внутрішні чвари, через те, що одні з них орієнтувалися на народовців, інші – на москвофілів. Інертність частини сільської інтелігенції, брак свідомих ентузіастів, керівників, змістовної популярної літератури і приміщень не раз ставали причиною того, що читальні закривалися, а в багатьох місцевостях їх зовсім не було, зокрема, у 1906 р. – у 39 селах¹⁵.

Незважаючи на всі ці труднощі та перешкоди, українські читальні сприяли підвищенню освітнього і культурного рівня буковинських українців, зростанню їх національної свідомості, утвердженню в них думки про етнічну єдність українців на всіх українських землях і необхідності боротьби їх усіх за своє визволення й об'єднання у межах єдиної Соборної демократичної Української держави.

Vasyl' Botushans'kyi. From the history of Ukrainian village reading clubs of Bukovyna (1880s-beginning of the twentieth century)

The author explores the role of Chernivtsi enlightening society "Rus'ka Besida" and Galician "Prosvita" in Ukrainian national revival in Bukovyna region in 1880s – beginning of the 20th century. He demonstrates that opened by them reading clubs turned into important centers of cultural and educational life of the region.

Key words: society "Rus'ka Besida", "Prosvita", national revival, village reading clubs, libraries.

-
- ¹ *Смаль-Стоцький С.* Буковинська Русь. – Чернівці, 1897. – С. 227.
 - ² *Дмитрів Е.* Ілюстрована історія “Руської Бесіди”. – Чернівці, 1909. – С. 48, 57.
 - ³ *Смаль-Стоцький С.* Вказана праця. – С. 288.
 - ⁴ Там само. – С. 280.
 - ⁵ *Маковей О.* Життєпис Осипа-Юрія Гординського-Федьковича. – Львів, 1912. – С. 315.
 - ⁶ Буковинський православний календар на звичайний рік 1891. – Чернівці, 1890. – С. 89.
 - ⁷ *Дмитрів Е.* Вказ. праця. – С. 62–66.
 - ⁸ Там само. – С. 66.
 - ⁹ *Доманицький В.* Про Буковину та життя буковинських українців. – Київ, 1910. – С. 51.
 - ¹⁰ Буковинський православний календар на звичайний рік 1909. – Чернівці, 1908. – С. 10–21.
 - ¹¹ *Дмитрів Е.* Вказ. праця. – С. 66.
 - ¹² Там само. – С. 64.
 - ¹³ Там само. – С. 66.
 - ¹⁴ Державний архів Чернівецької області. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 356. – Арк. 2.
 - ¹⁵ *Дмитрів Е.* Вказ. праця. – С. 66.